

- Sakalo, 2015* – Sakalo O. Ie. Yevropeiski tsinnosti : sutnisni osnovy ta praktychne vtivlennia / O. Ie. Sakalo // – Poltava: Poltavskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni V. H. Korolenka, 2015. – S. 106-109.
- Sydorenko, 2005* – Sydorenko M.O. Filosofs'ki problemy lyudynoznavstva / M. O. Sydorenko. – Chernivtsi, 2005. – 200 s.
- Skovoroda, 2008* – Skovoroda H. S. Sad bozhestvennykh pisen' / H. S. Skovoroda. – K. : Dnipro, 2008. – 319 s.
- Tetcher, 2014* – Tetcher M. Yskusstvo upravleniya hosudarstvom: stratelyia dlia meniaiushchehosia myra : per. s anhl. / Marharet Tetcher. – 4-e yzd. – M. : Alpyna pablysher, 2014. – 504 s.

УДК 327(075)

Вікторія Вінс

ПСИХОЛОГІЯ СВІДОМОГО ВИБОРУ УКРАЇНЦЯМИ ЧЛЕНСТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Стаття присвячена висвітленню проблеми здійснення українцями свідомого вибору членства у європейському союзі в межах екзистенційної психології. На основі аналізу наукової літератури обґрунтовано поняття екзистенційного вибору, який у критичних життєвих ситуаціях набуває змісту особистісного вибору. Проаналізовано логіку поведінки людини в ситуації екзистенційного вибору з точки зору діяльнісного підходу. Зокрема, встановлено, що на прийняття щоденних рішень та життєво важливих громадянських виборів впливає морально-етичний імператив, який регулює вчинки людини та її уявлення про істинно людське ставлення до себе та інших.

Унаслідок інтеграції поглядів вітчизняних авторів на проблему цивілізаційного вибору виділено архетипи української ментальності, які впливають на здійснення українцями свідомого європейського вибору, а саме: індивідуалізм, світоглядну толерантність, кордоцентризм та глибинний оптимізм.

Ключові слова: *вибір, екзистенційний вибір, особистісний вибір, громадянський вибір, європейський вибір, цивілізаційний вибір, ментальні архетипи, світоглядна толерантність.*

Статья посвящена освещению проблемы осуществления украинцами сознательного выбора членства в европейском союзе в рамках экзистенциальной психологии. На основе анализа научной литературы обосновано понятие экзистенциального выбора, который в критических жизненных ситуациях приобретает содержания личностного выбора. Проанализирована логика поведения человека в ситуации экзистенциального выбора с точки зрения деятельностного подхода. В частности, установлено, что на принятие ежедневных решений и жизненно важных гражданских выборов влияет морально-этический императив, который регулирует поступки человека и его представления об истинно человеческом отношении к себе и другим.

В результате интеграции взглядов отечественных авторов на проблему цивилизационного выбора выделены архетипы украинской ментальности, которые влияют на осуществление украинцами сознательного европейского выбора, а именно: индивидуализм, мировоззренческую толерантность, кордоцентризм и глубинный оптимизм.

Ключевые слова: *выбор, экзистенциальный выбор, личностный выбор, гражданский выбор, европейский выбор, цивилизационный выбор, ментальные архетипы, мировоззренческая толерантность.*

The article is devoted to highlighting the problem of the Ukrainians' conscious choice of membership in the European Union within the framework of existential psychology, where the problem of choice is one of the key points. Based on the analysis of philosophical, historical, political and psychological literature about the problem of making decisions, the concept of existential choice is substantiated, which acquires the content of personal choice in the critical life situations. The logic of human behavior in the situation of existential choice according to the activity approach is been

Psychology

analyzed. In particular, it is established that the moral and ethical imperative which regulates the actions of a person and the perception of a truly human attitude to itself and others influences the adoption of daily decisions and vital elections.

As a result of integrating the views of domestic authors on the issue of civil choice as a variety of personal choice, there were highlighted the archetypes of the Ukrainian mentality that influence the implementation of the conscious European choice by Ukrainians, such as individualism, ideological tolerance, cordocentrism and deep optimism.

The article also analyzes modern socio-psychological tendencies of the Western European countries according to the fact that they are likely to be the first consequences of the European choice in our society. So, firstly scientists indicate the crisis of multiculturalism, which is intensified by the flow of emigrants, whom erode the identity of the European countries; secondly, the crisis of the completeness and meaning of life - Europe is getting more and more united, it has high life standards, but at the same time the process of increasing the internal loneliness of a person, the decrease in the fertility rates, the creation of truly new trends in art still takes its place in EU.

Psychological features of the conscious choice of Ukrainians about their membership in the European Union, which have been presented, make it possible to assert that this is a very complex form of civil choice. This choice is carried out by the person on the basis of orientation to the vital meaning, appeal to moral values, mental archetypes and is one of the optimal for the manifestation of subjectivity as an individual and society as a whole.

Keywords: *choice, existential choice, personal choice, civil choice, European choice, civilizational choice, mental archetypes, world outlook tolerance.*

Постановка проблеми. Спершу філософські роздуми, а пізніше психологічні дослідження дозволили вченим підійти до визначення людини поміж іншого як істоти, яка постійно здійснює вибір. Соціально-політична ситуація розвитку сучасної людини актуалізує проблеми прийняття відповідальності за власне життя, проблеми прийняття рішення щодо власного майбутнього, яке присутнє в досвіді людини вже зараз. У зв'язку з цим проблема вибору вектору подальшого розвитку українського суспільства набуває актуальності і поняття про громадянський вибір стає центральним при визначенні напрямку вектору розвитку цілого народу.

Останнім часом словосполучення «європейський вибір» стало для нас звичним і навіть стереотипним. Зрозуміло, що йдеться, передусім, про громадянський вибір цивілізаційного шляху на ґрунті європейських цінностей. Але що означає громадянський вибір? І який вибір робить Україна – європейський чи вибір достойного рівня життя, коли йдеться про членство у Європейському Союзі взагалі?

Зупинимося на аналізі сутності конструкту європейського вибору та його основних ознак у межах екзистенційної психології, де проблема вибору є однією із ключових ще з моменту її зародження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологи, як правило, термін «екзистенція» (існування) використовують за умови, коли прагнуть дослідити людину не як сукупність стійких особистісних рис та моделей, а як динамічні процеси її формування й розвитку в якості існуючої, тобто людини, яка володіє активною суб'єктивною сутністю. З метою обґрунтування поняття громадянського вибору, зокрема європейського, ми звернулися до робіт класичних психологів, які займалися розробкою

феноменології вибору особистості (Л. Бісвангер, С. Мадді, Р. Мей, А. Ленгле, Є. Фромм, В. Франкл, І. Ялом); у тому числі сучасних дослідників, які поділяють екзистенційні традиції (К. Абульханова, С. Братченко, Ф. Василюк, Д. Леонт'єв, М. Папуш, В. Роменець, С. Рубінштейн, В. Татенко та ін.). З'ясування диференційних ознак та властивостей громадянського вибору як різновиду особистісного вибору стало можливим на основі аналізу теоретичних конструктів психології сенсу Д. Леонт'єва, в якій автор найбільш складний різновид вибору в критичних життєвих ситуаціях називає особистісним або екзистенційним вибором.

Метою написання статті стала необхідність обґрунтування сутності конструкту свідомого вибору українцями членства у європейському союзі як значущого громадянського вибору та його основних ознак і властивостей в межах екзистенційної психології.

Вклад основного матеріалу. У філософії екзистенціалізму ситуація екзистенційного вибору розглядалася як надзвичайна [Папуш, 2001]. До того ж, філософія екзистенціалізму бурхливо розвивалася в період другої світової війни, коли настрої в суспільстві сприяли тлумаченню цих ситуацій як безнадійних. Тоді вважалося, що людина може потрапити в ситуацію екзистенційного вибору лише за умови, коли буденне ставлення до реальності стає неможливим через надзвичайні зовнішні обставини. Але при цьому, оскільки ситуація не має реального виходу, вибрати, по суті, було нічого.

Ретельний аналіз різноманітних концепцій вибору, представлених у вітчизняній та зарубіжній психологічній науці, дозволяє на феноменологічному рівні стверджувати, що екзистенційний вибір – це вибір особливого, вищого порядку, він вимагає від суб'єкта актуалізації глибинних ціннісно-сміслових утворень його особистості [Василюк, 1997; Мерсіянова, 2010; Филоник, 2009]. У сучасному розумінні з екзистенційним вибором людина стикається не лише в надзвичайних ситуаціях, але й у ситуації зміни життєвих позицій, моделюванні життєвого шляху на переломних етапах.

Таким чином, екзистенційний вибір неминуче провокує зміни в житті людини, перебудовуючи ціннісно-сміслову систему, самоставлення та ставлення до інших. На основі зміни діяльності людини, її вчинків конструюються нові життєві події. Так, екзистенційний вибір, будучи магістральним, задає окремим виборам нові критерії та показники.

Якщо брати до уваги той факт, що громадянський вибір цивілізаційного шляху передбачає внутрішню діяльність індивіда в напрямку надання переваги тій чи іншій альтернативі, варто проаналізувати логіку поведінки людини в таких ситуаціях, запропоновану Д. Леонт'євим у його мультирегуляційній моделі особистості [Леонт'єв, 2003]. Так, даючи відповідь на питання про те, чому люди

роблять те, що вони роблять, учений пропонує шість варіантів логіки певної поведінки.

Перша логіка – логіка задоволення потреб, коли люди щось роблять, аби задовольнити свої потреби.

Друга – логіка реагування на стимули, коли люди щось роблять, тому що їх щось спровокувало чи на них вплинуло.

Третя логіка – люди чинять так тому, що вони так робили завжди. Це логіка відтворення вироблених стереотипів. До речі, три перші логіки однакові і в людей, і у тварин.

Четверта логіка – «тому що всі так роблять» – логіка соціальної нормативності: відповідність соціальним вимогам, нормативам, соціальним очікуванням. Ця логіка специфічна для людей. Але характеризує не особистість, а скоріше за все індивіда.

П'ята логіка – «тому що для мене це важливо» – логіка сенсу або логіка життєвої необхідності, специфічна для особистості й така, що її конститує. Це смисловий рівень, на якому поведінка людини орієнтується на всю систему відносин зі світом і відповідає життєвим сенсам. Автор моделі стверджує, що людина є особистістю настільки, наскільки її життя визначається саме цією логікою. Орієнтуючись на сенс, людина піднімається над ситуацією.

Шоста логіка – логіка вільного вибору: «а чому б і ні?»; цей рівень характеризує міру особистісної зрілості і, звісно, притаманний далеко не всім особистостям [Леонтьєв, 2003: с. 155-156].

Зрозуміло, що всі ці логіки тісно переплетені в поведінці людини і мають свою питому вагу. Д. Леонтьєв наголошує на тому, що питома вага кожної логіки в спектрі механізмів регуляції поведінки буде слугувати «кількісною мірою особистості [Леонтьєв, 2003: с. 158]».

У руслі представленої моделі особистості можна припустити, що вибір членства у європейському союзі, як суб'єктивно значущий для особистості, буде здійснюватися на основі її уявлень про цінності, мораль та про гідну самореалізацію. За умови усвідомлення особистістю моральних, соціальних та юридичних норм, що є необхідною психологічною умовою здійснення продуктивного громадянського вибору, такий вибір буде здійснюватися у п'ятій, тобто смисловій логіці, або в шостій – логіці вільного вибору. У тому разі, коли громадянський вибір здійснюється нецілісною або незрілою особистістю, можна говорити про четвертий або ще нижчі рівні смислової системи регуляції поведінки людини, як описує їх Д. Леонтьєв. Таким чином, на прийняття щоденних рішень та життєво важливих виборів впливає морально-етичний імператив, що регулює вчинки людини та її уявлення про істинно людське ставлення до себе та інших.

Крім морального імперативу, на здійснення українцями свідомого громадянського вибору на користь членства у ЄС очевидно впливають ментальні риси. Більшість дослідників виділяють індивідуалізм як

найсуттєвішу рису культури і ментальності українського народу. Дійсно, індивідуалізм був породжений самою логікою української історії, і саме індивідуалізм упродовж століть ставав на заваді розвитку повноцінної держави. Адже національний егоїзм, хоч і надає деякі короточасні переваги в тактичному плані, як стверджують С. Пирожков та Н. Хамітов, однак у стратегічному – може становити неабияку загрозу власним довгостроковим інтересам, сприяти формуванню небажаного іміджу в світовому співтоваристві... тощо» [Пирожков, 2016: с. 11].

Наступним архетипом української ментальності, як зазначають вказані дослідники, можна назвати світоглядну толерантність, яка виражає здатність українського народу приймати в свою культуру ментальні настанови інших народів та їхніх культур [Пирожков, 2016].

Важливим архетипом української ментальності та культури, який впливає на своєрідність самореалізації особистості українця, є також кордоцентризм. Кордоцентризм означає перевагу душевного над раціональним і прагматичним, виражає домінуючу чуттєвість в житті українця. Цьому архетипу співзвучні такі риси національної психології українського народу як сентименталізм і любов до природи.

До важливих архетипів української ментальності і культури, здатних глибинно зумовлювати гідну самореалізацію, вчені також відносять і глибинний оптимізм. Глибинний оптимізм проявляється в іронії та специфічному гуморі українців, що мають як зовнішню, так і внутрішню спрямованість. У сфері християнських уявлень глибинний оптимізм українця знаходить себе в світлій апокаліптичності – переживанні «кінця світу» як творення кращого буття [Пирожков, 2016].

Окресливши архетипи української ментальності та культури, які впливають на здійснення свідомого європейського вибору, варто осмислити й сучасні суспільно-психологічні тенденції в країнах західної Європи, оскільки саме ці тенденції, ймовірно, будуть найпершими наслідками європейського вибору в нашому суспільстві.

Країни західної Європи, як відслідковують сучасні філософи, політологи та соціологи, нині переживають сплеск свого буття [Хамітов, 2016; Чепурко, 2015]. І в той же час вони переживають фундаментальну кризу: по-перше, кризу мультикультурності, що посилюється потоком емігрантів, які розмивають ідентичність країн Європи; по-друге, кризу повноти і сенсу життя – Європа все більше об'єднується, у ній високий рівень життя, але разом із цим триває процес наростання внутрішньої самотності людини, падіння рівня народжуваності, творення дійсно нових течій у мистецтві тощо [Цивілізаційний вибір..., 2016: с. 192].

Враховуючи ці тенденції, вчені припускають, що на початку третього тисячоліття Західна Європа за зовнішньої стабільності може прийти до фундаментальної внутрішньої нестабільності. Ця внутрішня

нестабільність прихована у глибинах колективного підсвідомого, але від цього не стає менш значущою [Цивілізаційний вибір..., 2016].

Можлива внутрішня нестабільність буття Західної Європи у XXI столітті пов'язана, на думку згаданих дослідників, перш за все, із браком душевного й духовного спілкування, з розвитком інформаційно-мережевого суспільства, яке все більше автоматизує різні прояви механічно-нетворчої діяльності, виштовхуючи її зі сфери людського буття. Враховуючи ментально-психологічні характеристики західних європейців, це може спричинити значною їх кількістю втрату сенсу життя, власної значущості, кризу самореалізації [Цивілізаційний вибір..., 2016].

Однак за певних умов остання тенденція, на думку сучасних учених, може перетворитися з глибинного дестабілізуючого чинника на умову та спосіб подолання внутрішньої самотності і відчуження, які дістаються постіндустріальному людству інформаційно-мережевої доби як хворобливий спадок людства попередньої епохи. За яких умов це можливо? Для відповіді на це запитання С. Пирожков згадує про специфічні риси української ментальності [Пирожков, 2016: с. 12]. Для слов'янської ментальності взагалі характерною є перевага екзистенціально-внутрішньої, душевно-духовної комунікації над комунікацією раціонально-зовнішньою, здатність до світоглядної толерантності. Така здатність, як ми вже про це згадували, виступає споконвічною архетиповою рисою ментальності української людини. Світоглядна толерантність українця в її найкращих формах означає повагу до чужого, акцент на моментах єдності, а не чужорідності. І якщо майже до кінця минулого століття ця толерантність виступала слабкістю, то тепер вона стає силою, адже сьогодні світоглядна толерантність стає необхідною передумовою існування сучасного суспільства.

Спираючись на загальнослов'янську перевагу душевно-духовного спілкування та власну світоглядну толерантність, українська ментальність може запропонувати Західній Європі конструктивні способи розв'язання глибинних суперечностей її життя.

Таким чином, європейській культурі потрібна особистість українця як джерело нових оригінальних філософських та психологічних ідей і способів взаємодії, що могли б духовно оживити взаємодію культур і народів західноєвропейської цивілізації та сприяти пошуку нових сенсів у житті особистостей цієї цивілізації на ґрунті світоглядної толерантності.

А українцям від такої інтеграції необхідно отримати можливість гідної самореалізації, яка полягає в розкритті життєвого потенціалу людини в тілесному, творчому й духовному вимірах, що робить її креативною, а тому корисною для сучасного суспільства. Гідна самореалізація означає діяльність, яка не лише розкриває здібності людини, здійснює її цілі й цінності, а й приносить задоволення її потреб та потреб її родини. Гідно самореалізована людина є щасливою – і в професії, і в родині, і в соціальному громадянському просторі. Така людина здатна

створювати відкрите демократичне суспільство, яке не знищує свободу в обмін на «добробут», а робить економічну, політичну, духовну свободу особистості умовою свого розвитку [Цивілізаційний вибір..., 2016].

Отже, європейський вибір українців у сучасному глобалізованому світі повинен будуватися на основі взаємної значущості, а отже, толерантної взаємодії, поєднання цінностей культур і ментальностей нашого народу та інших націй. Цей процес повинен бути цілком органічним і, в той же час, цілеспрямованим, відбуватися на основі відкритого діалогу.

На наш погляд, представлені психологічні особливості свідомого вибору українцями членства в європейському союзі дозволяють нам стверджувати, що це дійсно надзвичайно складний різновид громадянського вибору, який має місце в значущих життєвих ситуаціях. Це достатньо відповідальний акт, який здійснюється особистістю на основі орієнтування на життєвий сенс, звернення до моральних цінностей, ментальних архетипів і є одним з оптимальних для прояву суб'єктності як індивіда, так і суспільства в цілому.

Висновки і пропозиції. Проблема свідомого вибору членства в європейському союзі має складну й суперечливу інтерпретацію та є на сьогоднішній день мало дослідженою.

На прийняття щоденних рішень і життєво важливих виборів впливає морально-етичний імператив, що регулює вчинки людини та її уявлення про істинно людське ставлення до себе й інших. Психологічною умовою для здійснення продуктивного громадянського вибору є усвідомлення особистістю моральних, соціальних та юридичних норм суспільства.

Серед головних чинників, що впливають на здійснення свідомого європейського вибору, вчені виділяють такі ментальні риси українців: індивідуалізм, світоглядну толерантність, кордоцентризм та глибинний оптимізм. Саме раціональне та розумне їх використання може стати конструктивним способом розв'язання глибинних суперечностей західноєвропейського суспільства, а саме мультинаціональної кризи та екзистенційної депривації.

ЛІТЕРАТУРА

- Василюк, 1997* – Василюк Ф. Е. Психотехника выбора // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии / [под ред. Д. А. Леонтьева, В. Г. Щур]. – М. : Смысл, 1997. – С. 284-315.
- Леонтьев, 2003* – Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев – 3-е изд., доп. – М. : Смысл, 2007. – 511 с.
- Мерсиянова, 2010* – Мерсиянова А. П. Основные признаки экзистенциального выбора / А. П. Мерсиянова // Вестник ТГУ: педагогика и психология. – № 335 (июнь 2010). – С. 153-156.
- Папуш, 2001* – Папуш М. Психотехника экзистенциального выбора / М. Папуш. – М. : Институт общегуманитарных исследований, 2001. – 544 с.

Psychology

- Пирожков, 2016* – Пирожков С. І. Цивілізаційний вибір України в глобалізованому світі / С. І. Пирожков, Н. В. Хамітов // Дзеркало тижня. – 2016. – № 28. – 13-19 серпня. – С. 4.
- Филоник, 2009* – Филоник М.С. К обоснованию понятия «лично значимый выбор» / М. С. Филоник // Психологическая наука и образование. – 2009. – № 5. – С. 117-124.
- Хамітов, 2016* – Хамитов Н. Философия: бытие, человек, мир. От метафизики к метаантропологии / Н. Хамитов; 3-е издание, исправленное и дополненное. – К. : КНТ, 2016. – 268 с.
- Цивілізаційний вибір..., 2016* - Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії : національна доповідь / ред. кол. : С.І. Пирожков, О.М. Майборода, Ю.Ж. Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – К. : НАН України, 2016. – 284 с.
- Чепурко, 2015* – Чепурко Г. Культурна ментальність цивілізаційного вибору / Г. Чепурко // Українське суспільство. Моніторинг соціальних змін. – Вип. 2(16). – К. : Інститут соціології НАН України, 2015. – С. 31-39.

REFERENCES

- Vasyliuk, 1997* – Vasyliuk F. E. Psykhotekhnika vybora // Psykholohyia s chelovecheskym lytsom: humanystycheskaia perspektiva v postsovetskoï psykholohyy / [pod red. D. A. Leonteva, V. H. Shchur]. – М. : Smysl, 1997. – S. 284-315.
- Leontiev, 2003* – Leontiev D.A. Psykholohyia smysla: pryroda, stroenye y dynamyka smyslovoi realnomy / D.A. Leontiev – 3-e yzd., dop. – М. : Smysl, 2007. – 511 s.
- Mersyianova, 2010* – Mersyianova A.P. Osnovnye pryznaky ekzystentsyalnoho vybora / A. P. Mersyianova // Vestnyk THU: pedahohyka y psykholohyia. – № 335 (yiun 2010). – S. 153-156.
- Papush, 2001* – Papush M. Psykhotekhnika ekzystentsyalnoho vybora / M. Papush. – М. : Ynstytut obshchehumanytarnykh yssledovanyi, 2001. – 544 s.
- Pyrozkhov, 2016* – Pyrozkhov S. I. Tsyvilizatsiinyi vybir Ukrainy v hlobalizovanomu sviti / S. I. Pyrozkhov, N. V. Khamitov // Dzerkalo tyzhnia. – 2016. – № 28. – 13–19 serpnia. – S. 4.
- Fylonyk, 2009* – Fylonyk M. S. K obosnovanyiu poniatyia «lychnostno znachymyi vybor» / M. S. Fylonyk // Psykholohycheskaia nauka i obrazovanye. – 2009. – № 5. – S. 117-124.
- Khamytov, 2016* – Khamytov N. Fylosofyia: bytye, chelovek, myr. Ot metafyziky k metaantropolohyy / N. Khamytov; 3-e yzdanye, yspravlennoe y dopolnennoe. – К.: КНТ, 2016. – 268 s.
- Tsyvilizatsiinyi vybir..., 2016* – Tsyvilizatsiinyi vybir Ukrainy: paradyhma osmyslennia i stratehiia dii: natsionalna dopovid / red. kol.: S. I. Pyrozkhov, O. M. Maiboroda, Iu. Zh. Shaihorodskyy ta in.; Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. – К. : NAN Ukrainy, 2016. – 284 s.
- Chepurko, 2015* – Chepurko H. Kulturna mentalnist tsyvilizatsiinoho vyboru / H. Chepurko // Ukrainske suspilstvo. Monitorynh sotsialnykh zmin. – Vyp. 2(16). – К. : Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, 2015. – S. 31-39.